

Studieresa till Färöarna

Besök på Torshavns folkbiblioteket, Färöarnas universitet och Färöarnas nationalbibliotek

Daniel Fahlén
Mittuniversitetets bibliotek
Daniel.fahlen@miun.se

Ett stort tack!

Till Svensk biblioteksförening som genom ett resestipendium gjorde det möjligt för mig att genomföra denna resa.

Inledning

Mitt intresse för de institutioner jag besökt på Färöarna (Nationalbiblioteket, Färöarnas universitet och Torshavns folkbibliotek) grundar sig i deras arbete som starkt präglas av Färöarnas unika språkliga och geografiska förutsättningar. Färöarna, som är en självstyrande del av det danska riket, ligger ungefär mitt emellan Skottland och Island och har cirka 50 000 invånare, där huvudspråket är färöiska. Även om färöiskan under lång tid huvudsakligen var ett talspråk, blev det ett standardiserat skriftspråk på 1800-talet, och idag används det som huvudspråk i både utbildning och förvaltning. Ytterligare cirka 20 000 personer, främst i Danmark, har färöiska som modersmål eller andraspråk. Danskan hade tidigare en dominerande ställning som administrationsspråk, men idag är bevarandet och utvecklandet av färöiskan en prioriterad fråga, bland annat genom universitetets arbete med att säkerställa att färöiskan kan användas i alla sammanhang. Eftersom befolkningen är liten är även institutionerna små, vilket innebär att de måste samarbeta och arbeta kreativt för att kunna fullfölja sina uppdrag.

Studieresan genomfördes i oktober 2024.

Nationalbiblioteket

Inledning

Sedan årsskiftet har Färöarnas nationalbibliotek rollen som universitetsbibliotek och den bibliotekarie som tidigare var anställd på universitetet är nu anställd på nationalbiblioteket. Inför mitt besök på nationalbiblioteket var jag nyfiken på hur det här samarbetet fungerade och hur biblioteksverksamheten, med begränsade resurser, stöttar universitets forskare och studenter. Under mitt studiebesök fick jag träffa en stor del av nationalbibliotekets bibliotekarier för att diskutera deras verksamhet. Jag höll i tillägg en presentation av Mittuniversitetets biblioteks stöd till studenter och forskare.

Färöarnas nationalbibliotek

Färöarnas nationalbibliotek har tre huvuduppgifter; att vara en kulturarvsinstitution som bevarar och tillgängliggör publikationer på färöiska, att vara ett stöd för Färöarnas universitet och annan forskning på Färöarna samt att fungera som bibliotek för hela Färöarna (i detta inkluderas stöd till kommunala folk- och skolbibliotek).

Ett stöd till Färöarnas universitet

Rollen som universitetsbibliotek regleras inte av något särskilt avtal mellan universitetet och nationalbiblioteket, universitetet betalar heller inget för de tjänster som nationalbiblioteket erbjuder. Istället var det nationalbibliotekets stadgar som ändrades vid årsskiftet. Där skärptes vissa formuleringar avseende nationalbibliotekets uppdrag att stötta forskning på Färöarna och tydliggjordes att nationalbiblioteket har ett särskilt ansvar för att stötta just Färöarnas universitet. Dessa förändringar gjordes med grund i politiska beslut.

En effekt av att det saknas avtal mellan universitetet och nationalbiblioteket är att nationalbiblioteket är en fristående part som inte är direkt beroende av universitetet för sin finansiering. Det gör bland annat att nationalbiblioteket inte behöver bevisa sitt värde för universitetets verksamhet, något som är en viktig del i många mer traditionella lärosätesbiblioteks verksamhet. Det leder också till att nationalbiblioteket saknar incitament för att på eget bevåg utveckla sitt stöd till universitetets forskare och studenter. Bibliotekarierna ser att det finns stöd och service som universitetet antagligen skall ha nytta av men eftersom resurserna är begränsade väljer man i dagsläget att i huvudsak möta direkta förfrågningar från universitets personal eller studenter, snarare än att själva marknadsföra ett serviceutbud. Däremot säger personalen aldrig nej till förfrågningar från universitetet och har som inställning att alltid göra sitt bästa utifrån de förutsättningar som finns. Min känsla är att det finns en styrka i att vara en jämställd part till universitetet. Nationalbiblioteket är en respekterad och viktig institution i sin egen rätt, som anställd vid nationalbiblioteket får bibliotekarierna med sig ett självförtroende in i kontakten med forskare och lärare som jag upplever ibland kan saknas på bibliotek som mer tydligt är en stödfunktion till lärosätens kärnverksamhet.

Nationalbiblioteket stöttar universitets forskare och studenter med litteratur och tillgång till vetenskapligt material. Vidare är nationalbiblioteket en viktig resurs för de forskare och studenter som intresserar sig för färöisk litteratur, historia och det färöiska språket. Bibliotekets personal stöttar även forskare och studenter med handledning i informationssökning och referenshantering vid förfrågan.

Det finns planer på att samla universitets verksamhet i ett campus i nationalbibliotekets direkta närhet men än så länge är universitets verksamhet spridd över Torshavn. Detta gör att nationalbiblioteket inte är en naturlig plats för alla studenter, särskilt inte för dem som har sin undervisning på andra sidan staden. Nationalbibliotekets lokaler är heller inte optimala för studier, den publika delen består av ett stort rum med högt i tak vilket gör det svårt att studera i grupp utan att störa. Eftersom nationalbiblioteket bedriver en bred verksamhet är det dessutom viktigt att miljön inte tas över av studenter utan att de som kommer till biblioteket för att läsa kan göra så i lugna och tysta lokaler.

Nationalbibliotekets publika rum

Nationalbibliotekets personal träffar inte alla studenter inom ramen för deras utbildningar, det är långt ifrån alla program som kontakter biblioteket för någon slags information/undervisning/introduktion. I de fall biblioteket får träffa studentgrupper förväntas de oftast presentera bibliotekets verksamhet, framförallt nationalbiblioteket som kulturarvsinstitution, snarare än att genomföra utbildningsinsatser i informationskompetens.

Nationalbiblioteket som kulturarvsinstitution

Ett av ett nationalbiblioteks största och viktigaste syften är naturligtvis att samla och förvalta litteratur på det egna språket. Nationalbiblioteket på Färöarna är inget undantag. Eftersom fokus för mitt besök i huvudsak rörde nationalbibliotekets roll som universitetsbibliotek kom detta uppdrag något i skymundan.

"Vi har allt färöiskt" – en av nationalbibliotekets viktigaste oppgifter

Nationalbiblioteket har exemplar av nästan allt som publicerats i text på färöiska och får pliktleveranser på det mesta som publiceras på Färöarna. Nationalbiblioteket samlar även utländska publikationer om Färöarna. Det här utgör en viktig del av Färöarnas minne och är en resurs för hela samhället, inte minst för flera institutioner på universitetet.

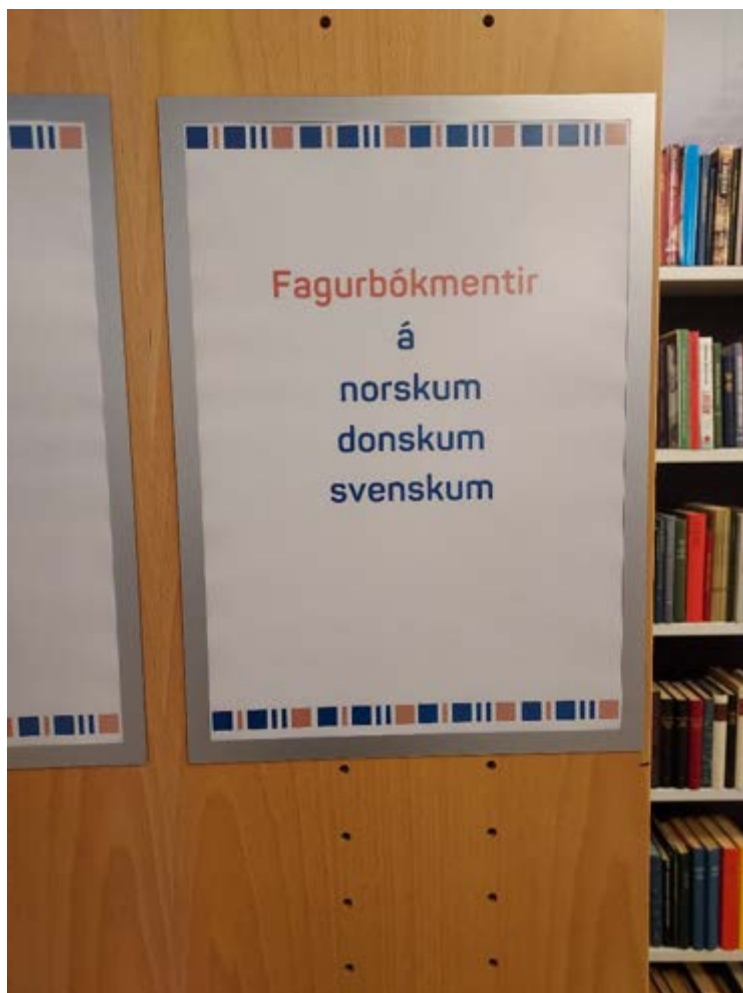
Ett bibliotek för hela Färöarna

Förutom att ha en viktig roll i förvaltandet av Färöarnas minne spelar nationalbiblioteket en viktig roll för den färöiska biblioteksverksamheten som stöd för de kommunala biblioteken. Många kommuner på Färöarna är små och har normalt endast ett fåtal personer som arbetar på folk- och skolbibliotek, vissa kommuner saknar helt utbildade bibliotekarier. För dessa blir nationalbiblioteket en viktig resurs som kan ge konkret stöd vid exempelvis inköp och katalogisering. Stödet kan liknas vid den regionala biblioteksverksamhet som finns i Sverige men kan i vissa fall innebära mer handpåläggning än vad som normalt förväntas av våra regionbibliotek. För mig är denna ordning ett exempel på hur biblioteksverksamheten på Färöarna på ett kreativt och prestigelöst vis hanterar geografiska och personalresursmässiga utmaningar.

Hvalvíkar folkbibliotek – ett exempel på småskalig men viktig biblioteksverksamhet

Utöver sin samling av färöisk litteratur har nationalbiblioteket en stor samling facklitteratur riktad mot den akademiska världen samt en generell, folkbiblioteksliknande, samling med bland annat mycket skönlitteratur på de skandinaviska språken (plus färöiska och isländska). Ett sympatiskt drag är att litteratur på de skandinaviska språken står tillsammans, utan uppdelning, på hyllorna. Det uppmuntrar till läsning på flera nordiska språk.

De skandinaviska språken står tillsammans

Färöarnas universitet

Inledning

Färöarnas universitet har ett stort ansvar för att bevara och utveckla det färöiska språket. Som det enda universitetet på Färöarna ligger ett stort ansvar på lärosätet att det finns relevant akademiskt terminologi och ett fungerande fackspråk. Detta har gjort att universitetet i sin strategiska plan satt upp målsättningar för att en betydande del av universitetets vetenskapliga produktion och aktivitet skall ske på färöiska. Forskare vid lärosätet förväntas vidare vara aktiva i den färöiska samhällsdebatten. Detta är ett väldigt spännande exempel på socialt hållbara målsättningar som till delar står i motsättning till mer traditionella mått på akademisk framgång. Jag var intresserad av att veta mer om hur universitetet jobbar med dessa målsättningar och hur det förhåller sig till internationellt dominerande kvalitetsindikatorer så som citeringsgrad och publicering i traditionellt erkända kanaler. Jag hade därför stämt träff med universitetets enhet för kvalitetsfrågor.

Lokaler för bland annat enheten för kvalitetsfrågor

Att balansera olika mål

Det visade sig att mitt intresse för balansen mellan att stärka det färöiska språket och det lokala samhället och att prestera enligt gängse internationella måttstockar tog mig in i en högst levande och intensiv debatt på Färöarnas universitet. På universitetet finns nämligen ett bredd spektrum av forskning där exempelvis språkforskarna verkar i en relativt lokal kontext och producerar material för huvudsakligen en färöisk publik medan exempelvis den medicinska forskningen i mycket högre grad verkar i ett internationellt sammanhang och har en hög publiceringstakt av artiklar i vetenskapliga tidskrifter. Dessa grupper av forskare har helt olika publiceringsmönster och värderas därför helt olika beroende på vilka dimensioner som får störst betydelse, är det genomslaget i den akademiska världen eller är det betydelsen för det lokala samhället? Det är naturligtvis inte så att det är antingen eller men i olika sammanhang betonas olika bidrag. Ett exempel är Pure Faroe Islands (ett RIMS- eller CRIS-system från Elsevier) som ska samla all forskningsaktivitet på Färöarna och fungera som ett repository. Vid införandet startade en diskussion på universitet eftersom flera forskare ansåg att det innebar en kvantifiering av deras forskningsoutput som inte gav en rättvis bild av deras verksamhet. Det pågår för närvarande diskussioner på lärosätet kring hur olika bidrag ska presenteras för att ge en balanserad och mer rättvis bild av verksamheten på universitetet samt hur olika bidrag ska värderas. Så som jag förstod är medelsfördelning på lärosätet idag inte direkt knuten till någon värdering av forskningsoutput, men det arbetas med att få på plats rutiner för utvärdering och benchmarking.

Språk

Färöarnas universitet lägger stor vikt vid att utveckla och använda det färöiska språket. En språknämnd arbetar för närvarande med en undersökning kring hur färöiskan används i undervisningen och i kommunikation av olika slag, det är ett område där mycket är på gång. Inom flera områden behövs en utvecklad terminologi för att färöiskan ska kunna användas fullt ut i akademiska sammanhang. En åtgärd under utveckling är möjligheten att översätta delar av den forskningsoutput som produceras på engelska eller danska vid lärosätet till färöiska. Detta nämndes också som ett sätt att hantera delar av de utmaningar jag skrev om i föregående stycke.

Studenterna på lärosätet måste kunna tre språk, förutom färöiska sker undervisning även på danska och engelska. Det beror dels på att kompetens måste hämtas utifrån, framförallt från Danmark, samt att en stor del av litteraturen i undervisningen är på danska eller engelska. Att byta mellan språken, ibland flera gånger samma dag, innebär en viss ansträngning för studenterna även om det är en situation som anses så självklar och nödvändig att den sällan diskuteras. Studenterna har haft samma förutsättningar även under gymnasiet och för de flesta fungerar detta bra. För vissa grupper dock, så som exempelvis personer med ett annat modersmål än färöiska, innebär detta stora utmaningar och svårigheter att möta behörighetskraven för högre studier.

Inom vissa områden anses det extra viktigt att kunna bedriva undervisning och examination på färöiska, exempelvis när det gäller lärarutbildningar, men att hitta undervisande personal som både har rätt språkliga- och ämnesmässiga kompetenser kan vara svårt.

Folkbiblioteket i Torshavn

Inledning

Jag var intresserad av att besöka folkbiblioteket då jag i mitt researcharbete inför studieresan såg att de hade visst samarbete med universitetet, särskilt avseende studiemiljöer för studenter. Som jag tidigare nämnt är universitetets verksamhet spridd över staden och folkbiblioteket spelar med sin centrala placering en viktig roll som samlings- och studieplats för studenter.

Vid folkbibliotekets entré på ett av stadens gångstråk

Folkbibliotekets roll för studenter och spridning av forskning

Folkbiblioteket i Torshavn har en central placering mitt på en av stadens huvudgator. Huset är från början inte avsett för biblioteksverksamhet vilket märks tydligt på planlösningen, biblioteksrummet ringlar sig fram i en rad sammanlänkade mindre rum. Det här ger dock ganska trevliga miljöer som tack vare sin utformning passar bra för mindre grupper av studenter att studera tillsammans i. Vidare finns ett mindre antal enskilda studieplatser för dem som under en period använder bibliotekets litteratur i sina studier. Där finns, likt forskarplatser på vissa bibliotek, möjlighet att lämna böcker under en period. Dessa platser är dessutom avskilda och därmed tysta.

Plats för grupparbeten

Utöver studieplatser är bibliotekets personal en viktig tillgång för studenterna. Bibliotekarierna bistår i den mån de känner sig bekväma, många har dessutom en bakgrund att stötta forskare och studenter eftersom den begränsade arbetsmarknaden på Färöarna gör att många bibliotekarier provat på flera olika typer av bibliotekstjänster. Personalen har dessutom god kontakt med nationalbibliotekets personal och kan hänvisa frågor vidare över organisationsgränserna.

Folkbiblioteket samverkar även med universitetet för att sprida forskning och attrahera nya studenter. Detta görs bland annat genom att arrangera särskilda forskarveckor då forskare kommer till folkbiblioteket för att presentera och diskutera sin forskning. Liknande satsningar, om än inte lika omfattande, finns på fler folkbibliotek runt om på Färöarna. Att använda folkbiblioteken för att löpande sprida kunskap om lärosätens forskning skulle kunna vara intressant även i en svensk kontext, kanske särskilt i den delen av landet som jag själv verkar där många bor långt ifrån ett lärosäte (Mittuniversitetet har campus i Jämtland/Härjedalen och i Västernorrland).

Övrigt av intresse

Mitt huvudsakliga intresse avseende folkbiblioteket rörde kopplingen till universitetets verksamhet men vid ett studiebesök hittar man naturligtvis annat som också kan vara intressant. En sådan sak var det faktum att folkbiblioteket har ett artotek, dvs erbjuder möjligheten att låna samtidskonst. Det är inte unikt för folkbiblioteket i Torshavn, artotek finns på vissa bibliotek även i Sverige. Jag ser dock artoteket som symptomatiskt för biblioteksverksamheten på Färöarna där förhållandevis små aktörer tar ett stort ansvar för att bygga ett fullödigt samhälle i paritet med områden med en betydligt större befolkning. Artotek demokratiserar tillgången till konst och innebär dessutom möjligheter för lokala konstnärer att få en större spridning på sina verk samt en ytterligare inkomstkälla.

Låneregler för artoteket